

Analiza percepcije korupcije u visokom obrazovanju u BiH - Sažetak

Prof. dr Najil Kurtić

April, 2012.

- Dok većina studenata korupciju vidi kao veoma raširenu pojavu, pa čak i kao dominantno obilježje bosansko-hercegovačkih fakulteta i univerziteta, osoblje poriče ili relativizira prave razmjere korupcije
- Svaki četvrti student je imao susret sa korupcijom – platio je pozitivnu ocjenu ili je traženo od njega da je na neki način plati
- Studenti preferiraju restriktivne strategije suprostavljanja korupciji na fakultetima – strogo kažnjavanje, javnu stigmatizaciju i ekskomunikaciju iz profesije
- Izostaje povjerenje u iskrenu opredijeljenost pozvanih organa da se suprotstave korupciji
- Lična spremnost na uključivanje u antikoruptivno djelovanje još uvijek je na nivou pisanja anonimnih prijava

U okviru projekta Transparency International BiH *Prevenција korupcije u visokom obrazovanju kroz unapređenje transparentnosti na univerzitetima u Bosni i Hercegovini* realizirano je istraživanje percepcije korupcije na javnim i privatnim visokoškolskim ustanovama u BiH. Anketirano je 2000 studenata i 500 uposlenika svih javnih i jednog dijela privatnih univerziteta u Bosni i Hercegovini.

U okviru kvalitativnog istraživanja održano je 10 fokusnih grupa sa 135 učesnika.

Istraživanje je realizovala agencija Colosseum iz Tuzle. Ovo je do sada najsveobuhvatnije istraživanje percepcije korumpiranosti visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

1. Kvalitativno istraživanje

Različita shvatanja pojma korupcije

Fokusne grupe su pokazale da je slika korupcije u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, kompleksna, neujednačena, u pojedinim aspektima protivrječna i još uvijek nedovoljno izoštrena.

Pokazalo se da percepcija korupcije na visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini ima četiri glavne dimenzije: prva se odnosi na sadržinu pojma korupcija u visokom obrazovanju, druga na percepciju rasprostranjenosti i posljedica, treća se tiče percepcije korijena i krivaca, a četvrta percepcije antikoruptivnih strategija i taktika.

U okviru fokusnih grupa iskristalizirala su se dva koncepta definicije *korupcije u visokom obrazovanju; redukcionističko (uže) i kompleksno (šire).*

Redukcionističko shvatanje, prevladava među studentima koji su skloni veoma kompleksan pojam korupcije na našim univerzitetima raducirati na kupovinu, odnosno prodaju ispita. Prema zapažanjima učesnika fokusnih grupa kupovina, odnosno prodaja ispita javlja se u četiri oblika: 1) kao klasična direktna kupovina/prodaja ispita pri čemu kao medij razmjene

cirkuliše novac; i do 2000 KM za pojedine ispite, 2) suptilna, indirektna kupovina/prodaja ispita zasnovana na nenovčanim kompenzacijama, kao što su pružanje seksualnih usluga, radno angažiranje studenata ili njihovih roditelja na različitim kućnim poslovima kod nastavnika, uzimanje dodatnih časova kod drugih nastavnika ili asistenata s kojima je predmetni nastavnik u sprezi, organiziranje pijanki za profesore ili plaćanje računa u restoranima, 3) uslovljena kupovina knjiga čiji su autori uglavnom predmetni nastavnici, ali ne i nužno i 4) poklanjanje (prodaja) ispita u zamjenu za pristup resursima socijalnog kapitala, drugačije kazano poklanjanje ocjene radi sticanja, odnosno osnaživanja relacija sa utjecajnim, uglednim, poznatim osobama iz profesionalnog kruga, odnosno političkog i društvenog života.

Kompleksno shvatanje prevladava kod osoblja, a uzima u obzir sve aspekte upravljanja univerzitetima kao kompleksnim javnim ustanovama. Definiciju korupcije u visokom obrazovanju proširuje sa područja kupo-prodajnog odnosa nastavnik-student na široki spektar upravljačkih odluka kao što su: sumnjive javne nabavke, netranasprentan utrošak namjenskih sredstava, nelegalnosti pri zapošljavanju, neutemeljeno kadrovsko promicanje i napredovanju u viša zvanja nastavnika i saradnika i konformističko podlijevanje neprincipijelnim političkim pritiscima.

(Ne)spremnost da se prizna korupcija na našim univerzitetima?

Istraživanje pokazuje da je predstava o postojanju korupcije u visokom obrazovanju veoma segmentirana, pa čak i kontradiktorna. U tom smislu u okviru fokusnih sesija izdiferencirale su se četiri grupe:

- *Prvu grupu* čine uglavnom nastavnici i asistenti koji ne negiraju da u javnosti prevladava negativna percepcija o korumpiranosti univerziteta, ali negiraju samo prisustvo korupcije, bar u onoj mjeri u kojoj to mediji žele prikazati. Tu iskrivljenu sliku tumače kao površni senzacionalizam masovnih medija i svjesno skretanje pažnje organa vlasti sa vlastite neefikasnosti da realiziraju svoje obaveze prema konceptu bolonjskog univerziteta.
- *Drugu grupu* karakterizira svjesnost o pojavama korupcije u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini pa i načelna spremnost da se ona prizna, ali nesprenost da se prizna njeno prisustvo na svom fakultetu, odnosno univerzitetu.
- *Treću grupu* čine ispitanici koji su svjesni korupcije u instituciji visokog obrazovanja u kojoj rade, ali nisu spremni priznati bilo kakvo ličnu umiješanost pa čak ni uvid.
- *Četvrtu grupu* čine ispitanici koji utisak o postojanju korupcije temelje između ostalog i na ličnom iskustvu; neko ih je pokušavao podmititi ili su na neki način bili podvrgnuti pritisku da podmite. Ovu grupu u najvećoj mjeri čine studenti.

Razilaženja oko predstave o razmjerama korupcije

Fokusne grupe su pokazale da unutar sistema visokog obrazovanja nema saglasnosti ni oko procjene pravih razmjera pa ni posljedica korupcije. Oko ovog pitanja iskristalisale su se četiri skupine istomišljenika.

- Najveću grupu, grupu čine oni koji priznaju ozbiljne razmjere pa i problematičnost korupcije ali je ne vide kao najvažniji problem univerziteta niti kao glavni faktor koji negativno utiče na kvalitet visokog obrazovanja, te insistiraju na sticanju uslova za dosljedno realiziranje bolonjskog koncepta univerziteta.
- *Drugu grupu po brojnosti*, čine ispitanici koji priznaju problem ali ga relativiziraju smještajući ga u kontekst opšte korumpiranost bosansko-hercegovačkog društva, gdje prepoznaju mnogo korumpiranije institucije.
- Treća grupa smatra da je korupcija najveći problem na domaćim fakultetima, da je ima mnogo više nego što se o njoj javno priča i nego što su na univerzitetima zvanično i javno spremni da priznaju te da nanose nesagledivu štetu cijelom sistemu visokog obrazovanja pa i društvu. Ovu grupu čine uglavnom studenti, ali ima i jedan broj nastavnika i asistenata.
- *Četvrtu grupu* čine ispitanici koji misle da je riječ o sporadičnim pojavama na pojedinim fakultetima, odnosno pojedinim predmetima, te da kao takve ne mogu uticati na stvarni kvalitet visokog obrazovanja ali mogu, zbog načina na koji se o njima govori u javnom diskursu, ugroziti reputaciju sistema visokog obrazovanja.

Gdje su korijeni?

Kompleksna je i raznolika i percepcija korijena korupcije u bosansko-hercegovačkom visokom obrazovanju. Ovisno od preferirajuće sheme normalnog (očekivanog) stanja iskristalizirana su tri dominantna stajališta; moralno, kontekstualno i funkcionalno.

- **Moralno stajalište** ističe u prvi plan posljedice raspada prethodnog vrijednosnog sistema i nekritički odnos prema novom sistemu koji se uspostavlja a koji kao poželjne, promovise hedonističke društvene vrijednosti, koje se zahvaljujući tome uspijevaju penetrirati kako u etičke norme i praksu studenata tako i u etičke norme i praksu nastavničke profesije.
- **Kontekstualno stajalište** korijene korupcije vidi u nedovršenosti pravnog i političkog sistema i nemogućnosti, odnosno nezainteresiranosti društva da se suprostavi korupciji . Ovdje se prvenstveno misli na institucionalne nedosljednosti i nedostatke koji pogoduju korupciji. Prema ovim stajalištima korupcija na univerzitetima je posljedica nedorađenosti normativno-pravnog sistema; normativna akta, kojim se definišu osjetljivi procesi često su nejasna, nedovoljno precizno definisana i ostavljaju mnogo prostora za subjektivna odlučivanja. Na drugoj strani verbalna izjašnjavanja i opredjeljivanja uglavnom nisu praćena efikasnim

djelovanjem. Tema korupcije teško ulazi u dnevni red zvaničnih fakultetskih i univerzitetskih organa, a nedovoljno je prisutna i u masovnim medijima.

- **Funkcionalno stajalište** korupciju vidi kao posljedicu nedovoljnih institucionalnih kapaciteta sistema visokog obrazovanja za efikasno funkcioniranje i legitimno ostvarivanje obrazovnih funkcija čime se oslobađa prostor za improvizacije i nelegalne koruptivne koalicije. Pristalice ovog stajališta generatore korupcije vide u: netransparentnom odlučivanju po bilo kom pitanju na fakultetu/univerzitetu, informativnoj zatvorenosti upravljačkih struktura, nepotizmu, manjkavosti legislative u području izbora nastavnika i saradnika, nepostojanju adekvatnih instrumenata i metoda ocjene kvalitete nastavnika, neadekvatnom socijalnom statusu nastavnika i asistenata, neadekvatnom sistemu kvalifikacija za upis na fakultete, odsustvu državne kontrole nad privatnim fakultetima, manjku nastavnog kadra, nedovoljnom nivou kompetentnosti nastavnika, prevelikoj moći pojedinaca, prevelikom broju studenata u studijskim grupama, nedostatku prostora, oskudnim bibliotekama, netransparentnosti ispitnog postupka.

Ko su krivci?

Percepcije krivaca (subjekata korupcije) kristalizira se oko 1) dominantne krivice nastavnika, 2) dominantne krivice studenata i 3) podijeljene krivice nastavnika i studenata.

- *U prvom slučaju* ističu se: vrijednosna dezorijentacija nastavnika i moralna nespremnost na ulogu koju imaju u društvu.
- *U drugom slučaju* ističu se: pad moralnih vrijednosti kod studenata i njihovih roditelja, sklonost studenata da idu linijom manjeg otpora te konformizam i obeshrabrenost studenata da se suprostave.
- *U trećem slučaju* za korupciju u visokom obrazovanju podjednako se okrivljuju „nemoralni“ nastavnici, studenti i njihovi roditelji.

Vizija efikasnog antikoruptivnog djelovanja

Percepcija mogućnosti obuzdavanja i kontrole korupcije u domaćem visokom obrazovanju kreće se u rasponu između umjerenog (uslovnog) optimizma i umjerenog pesimizma.

Prevladavaju uvjerenja o opravdanosti tri koncepta djelovanja:

- *Preventivno djelovanje* strateški je usmjereno na stvaranje antikoruptivnog ambijenta, koji ili isključuje uopšte mogućnost korupcije ili je čini do te mjere neisplativom (kažnjivom) da će se bilo ko teško opredijeliti za nju kao način ostvarivanja nekih svojih ciljeva. Zasniva se na konceptu: 1) apsolutne

transparentnosti svih procesa na univerzitetima koji su potencijalno koruptivni, 2) osiguranju efikasne kontrole dosljednog pridržavanja već propisanih normi, pravila, kriterija i procedura, 3) eliminisanju svih nedorečenosti u normativnim aktima fakulteta i univerziteta koje otvaraju mogućnost za subjektivnost i netransparentnost u odlučivanju, 4) ohrabrivanju studenata, nastavnika i svih drugih uposlenika, i stvaranja kanala i prilika u kojima će to moći realizirati, da raskrinkavaju sve pojave korupcije u svojim sredinama i 5) edukacije za antikoruptivno djelovanje.

- *Represivno djelovanje* se zasniva na progonu, strogom kažnjavanju i javnom stigmatiziranju svih formi i svih slučajeva korupcije. U okviru fokusnih grupa do izražaja je došlo stnovište da je „sadašnjem obimu korupcije na univerzitetima doprinijelo blago kažnjavanje već otkrivenih i dokazanih slučajeva, a naročito olako odustajanje od dokazivanja slučajeva na koje su ukazali studenti.“ Ideje o represivnoj strategiji borbe protiv korupcije zasnivaju se na uvjerenju (utisku) da strogim (drakonskim) kažnjavanjem koristi od korupcije treba učiniti neisplativim.
- *Kompleksno sinhronizirano djelovanje*, kombinira preventivno otklanjanje korumpirajućeg ambijenta i represivno sankcioniranje učesnika u dokazanim slučajevima.

2. Kvantitativno istraživanje

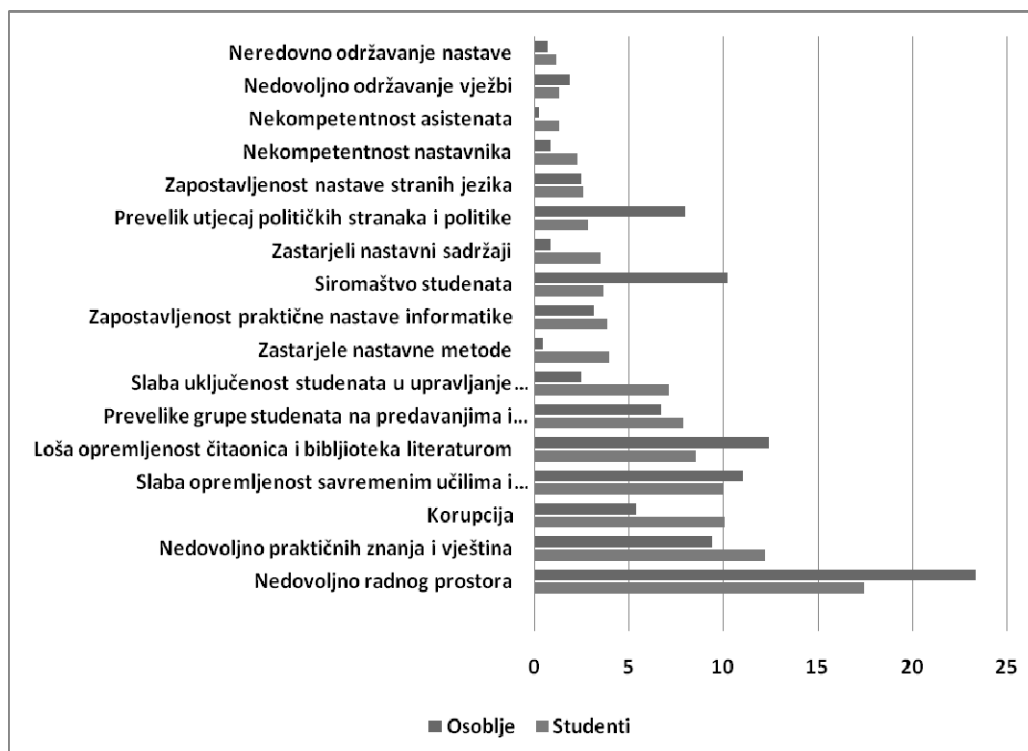
Kvantitativno istraživanje je uglavnom potvrdilo sve nalaze kvalitativnog istraživanja. Realizovano je metodom ankete. Anketiranje je izvršeno u Sarajevu, Banjaluci, Zapadnom i Istočnom Mostaru, Bihaću; Tuzli, Zenici i Istočnom Sarajevu, Travniku, Brčkom i Bijeljini

Istraživanje je pokazalo da je percepcija korumpiranosti visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini dio šire slike lošeg stanja i korumpiranosti bosansko-hercegovačkog društva u cjelini.

Studenti veoma visoko pozicioniraju problem korupcije na listi glavnih problema bosansko-hercegovačkog visokog obrazovanja. Ispred problema korupcije su problemi 1) nedostatka radnog prostora i 2) zapostavljenost praktičnih znanja i vještina u okviru nastavnih programa.

Dok studenti problem korupcije pozicioniraju na treće mjesto duge liste aktuelnih problema visokog obrazovanja, iza 1) nedostatka radnog prostora i 2) prescijentističnih (suviše teorijskih) nastavnih sadržaja osoblje problem korupcije pozicionira tek na osmo mjesto.

Grafikon 1. *Ključni problemi na univerzitetu/fakultetu*

Apsolutna većina anketiranih studenata (56%) korupciju vidi kao veoma raširenu pojavu pa čak i kao dominantno obilježje bosansko-hercegovačkog visokog obrazovanja. To je svaki drugi ispitanik.

Osoblje to ocjenjuje drugačije. Najveći broj ispitanika u ovom uzorku (61,4%) je na stajalištu da je riječ o izolovanim slučajevima u kojima učestvuje relativno mali broj ljudi.

Tabela1. *Rasprostranjenost korupcije u visokom obrazovanju - Studenti*

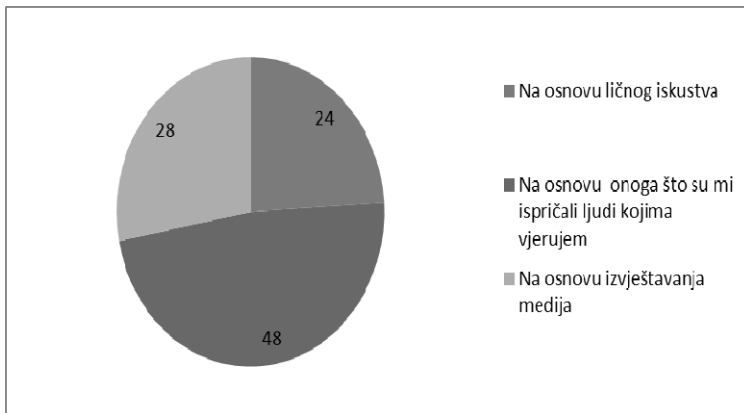
<i>Koja je formulacija najbliža vašem utisku o prisustvu korupcije na bosanskohercegovačkim fakultetima ?</i>	Frequency	%
To je veoma raširena pojava i dominantno je obilježje naših fakulteta	1119	56,0
Riječ je o izolovanim slučajevima u kojima učestvuje relativno mali broj ljudi	684	34,2
Na našim univerzitetima uopće nema korupcije	197	10,1
Total	2000	100

Tabela 2. *Rasprostranjenost korupcije u visokom obrazovanju - Osoblje*

<i>Koja je formulacija najbliža vašem utisku o prisustvu korupcije na bosanskohercegovačkim fakultetima ?</i>	Frequency	%
Riječ je o izolovanim slučajevima u kojima učestvuje relativno mali broj ljudi	307	61,4
To je veoma raširena pojava i dominantno je obilježje naših fakulteta	148	29,6
Na našim univerzitetima uopće nema korupcije	45	9,0
Total	500	100

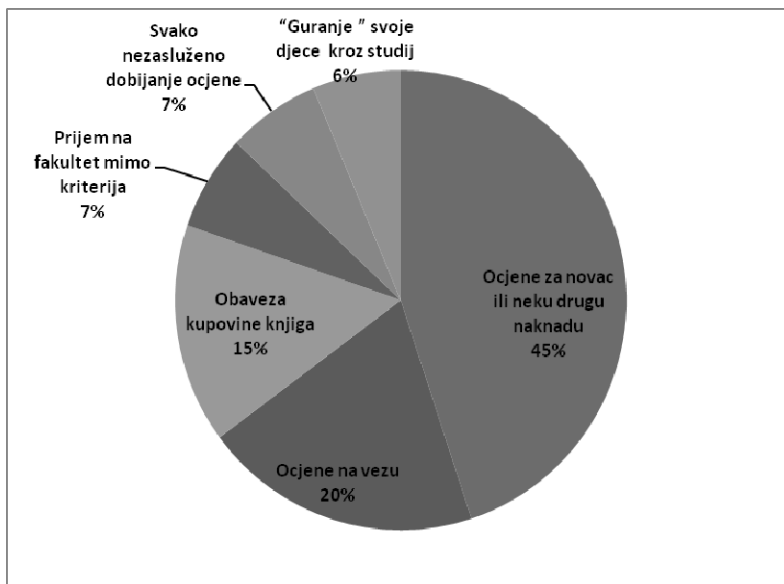
Percepcija studenata o prisustvu pojave korupcije na fakultetima se pretežno zasniva na informacijama iz druge ruke; dobijenih od poznanika, prijatelja i drugih osoba kojima ispitanici vjeruju. **Međutim, skoro svaki četvrti student ima lično iskustvo korupcije. Ili je platio, na neki način polaganje ispita, ili je to od njega traženo.** (Grafikon 2.)

Grafikon 2. Na čemu se zasniva percepcija korupcije?

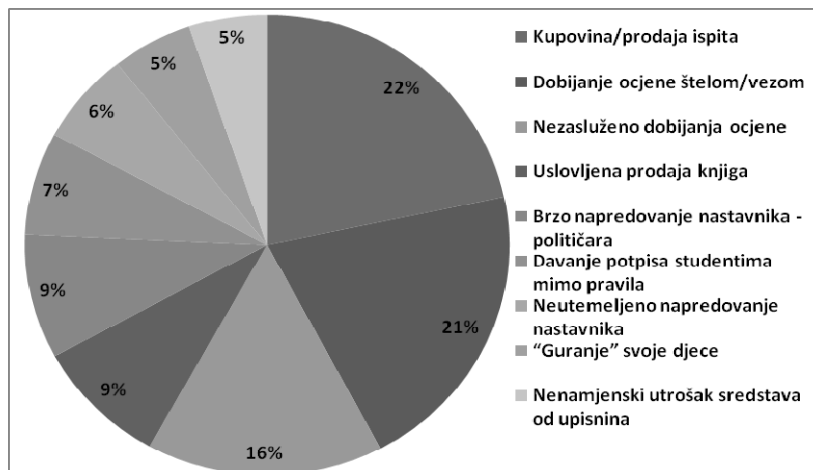
Studenti kao najrasprostranjenije oblike korupcije na njihovim fakultetima vide: davanje/dobijanje pozitivne ocjene za novac ili neku drugu naknadu, dobijanje ocjene na osnovu rodbinskih i porodično-prijateljskih veza, uslovljavanja izlaska na ispit kupovinom knjiga, različite oblike nezasluzenog dobijanja ocjene iako bez jasne veze sa trgovinom ocjenama, kada nastavnici i ostalo osoblje „guraju“ svoju djecu kroz studij (osiguravaju im vertikalnu prohodnost), narušavanje pravila o davanju potpisa i sticanju prava na izlazak na ispit i različiti oblici „sumnjivog“ upisa na fakultet.

Grafikon 3. Najrasprostranjeniji oblici korupcije - Studenti

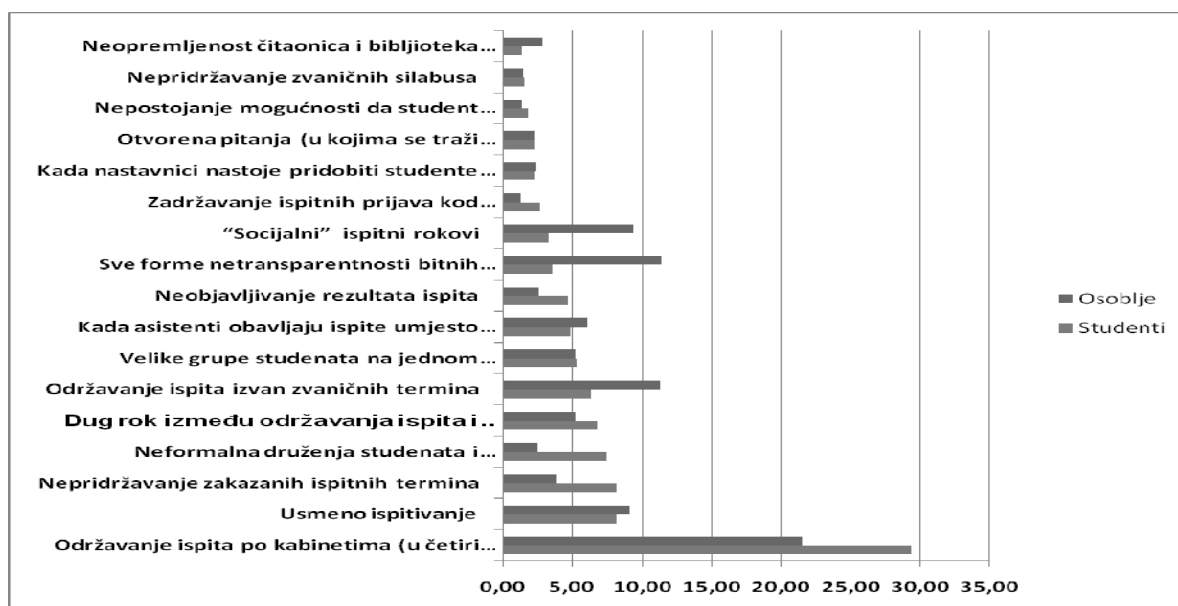
S druge strane, osoblje iskazuje dodatnu osjetljivost prema nezasluženom napredovanju nastavnika u karijeri i narušavanju propisanih pravila u obrazovnom procesu.

Grafikon 4. Najrasprostranjeniji oblici korupcije - Osoblje

Korupciji na fakultetima, po uvjerenju studenata, najviše pogoduju: održavanje ispita u četiri oka (bez svjedoka) a koji se najčešće održavaju u kabinetima, usmeno ispitivanje, nepridržavanje zakazanih ispitnih termina i neformalna druženja studenata sa nastavnicima i asistentima na kojima se razvijaju neprincipijelne relacije.

Grafikon 5. Okolnosti koje pogoduju korupciji – Osoblje i studenti

I studenti i osoblje u u najvećoj mjeri smatraju da je podjednaka krivica profesora i studenata za korupciju na fakultetima.

Studenti su skloni odgovornost za neefikasnost u suzbijanju korupcije potražiti od nadležnih ministarstva za obrazovanje i pravosudne organe, što je u konzistenciji sa njihovom odabirom represivnih strategija u suprotstavljanju korupciji iskazanim kroz fokus grupe. Upravljačke strukture univerziteta, odnosno fakulteta su po njihovom shvatanju tek na trećem, odnosno četvrtom mjestu hijerarrije odgovornosti.

Tabela 3. *Odgovornost za suprotstavljanje korupciji - Studenti*

Ko je, po vama, najodgovorniji za suprotstavljanje korupciji u visokom obrazovanju?	Prvi izbor		Drugi izbor		ISO
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	
Nadležna ministarstva za obrazovanje	582	29,1	374	18,7	769
Pravosudni organi	444	22,2	449	22,5	669
Upravljačka struktura univerziteta	279	14	365	18,3	462
Upravljačka struktura fakulteta	257	12,9	332	16,6	423
Studenti	236	11,8	216	10,8	344
Nastavnici	196	9,8	257	12,9	325
Nisam siguran	6	0,4	7	0,4	10
Total	2000	100	2000	100	

Osoblje prvenstvenu odgovornost vidi kod upravljačke strukture univerziteta a potom slijede: nadležna ministarstva za obrazovanje, pravosudni organi i nastavnici.

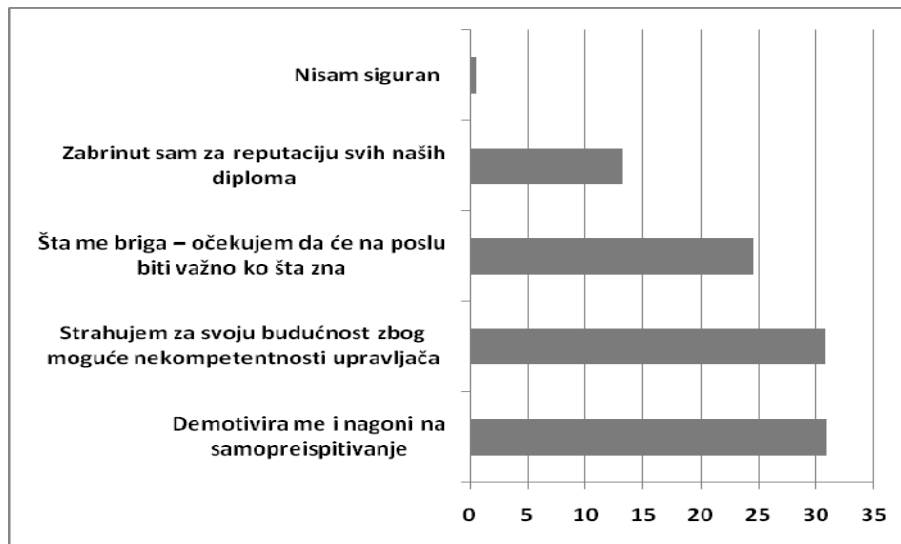
Tabela 4. *Odgovornost za suprotstavljanje korupciji - Osoblje*

	Prvi izbor		Drugi izbor		ISO
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	
Upravljačka struktura univerziteta	96	19,2	188	37,6	190
Nadležna ministarstva za obrazovanje	114	22,8	80	16	154
Pravosudni organi	87	17,4	128	25,6	151
Nastavnici	126	25,2	40	8	146
Upravljačka struktura fakulteta	37	7,4	40	8	57
Studenti	40	8	24	4,8	52
Total	500	100	500	100	

Kod studenata je prisutna svijest o štetnom uticaju korupcije, kako na kvalitet znanja koje se dobija na fakultetima tako i na reputaciju diploma i to kod njih izaziva snažnu negativnu

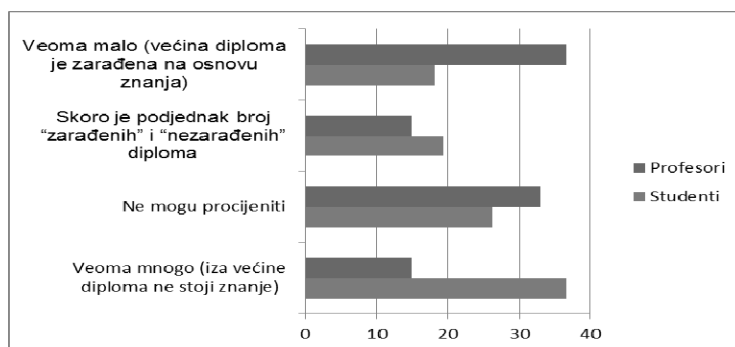
afektivnu reakciju koja se kreće od demotivisanosti i ciljne dezorjentisanosti, do straha za budućnost.

Grafikon 6. *Uticao korupcije na studente*

Najveća je skupina studenata (36,6%) koji smatraju da aktuelni obim korupcije na njihovom fakultetu veoma mnogo ugrožava kvalitet (nivo) znanja, odnosno da iza većine diploma ne stoji znanje. Istovremeno je najmanja skupina koja smatra da je utjecaj minimalan, odnosno da je većina diploma zarađena na osnovu znanja. Kod osoblja je mišljenje obrnuto, većina osoblja (36,6%) smatra da korupcija nema veliki uticaj na kvalitet diploma.

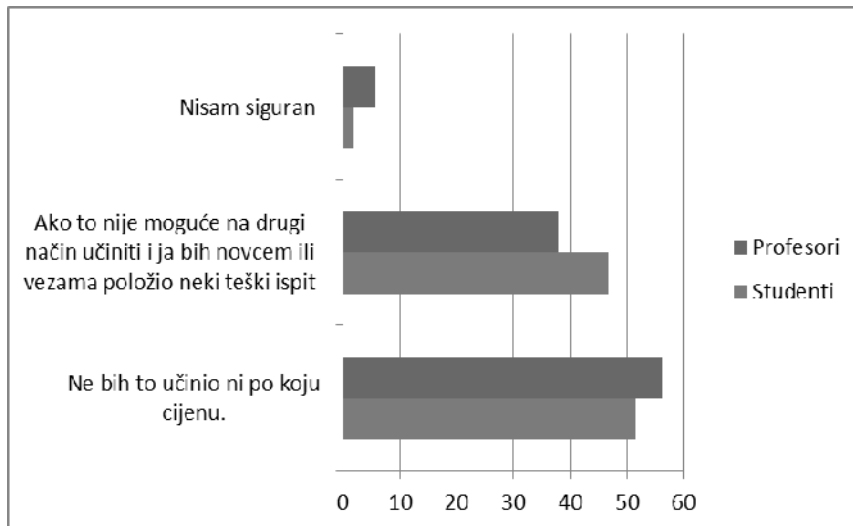
Grafikon 7. *Uticao korupcije na kvalitet znanja i diploma – Osoblje i studenti*

Kod osoblja je moralna orijentacija po pitanju prihvatljivosti koruptivnih strategija izraženija nego kod studenata. Veća je grupa ispitanika iz ove populacije koji odbijaju svaku mogućnost da pribjegu korupciji, a znatno je manje onih koji bi to ipak učinili u posebnim

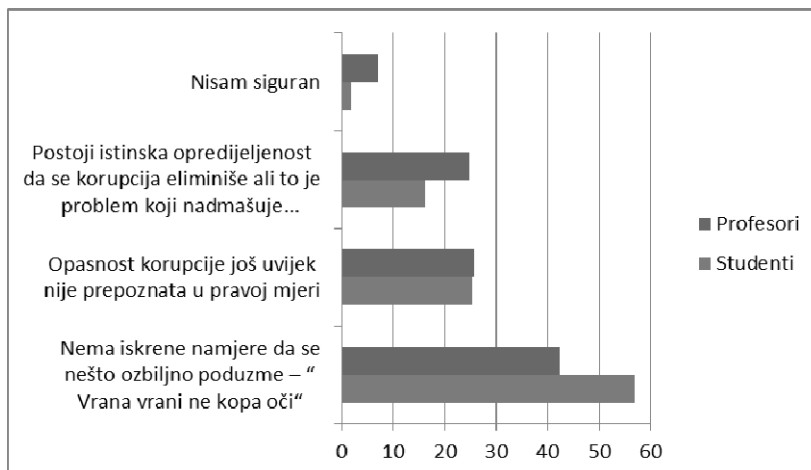
situacijama. **S druge strane, veliki broj studenata (46%) bi ipak pribjeglo korupciji ukoliko ne bi bilo drugog načina da polože ispit, te smatraju da ovaj stavi dijeli većina njihovih kolega.**

Grafikon 8. *Prihvatljivost korupcije – Osoblje i studenti*

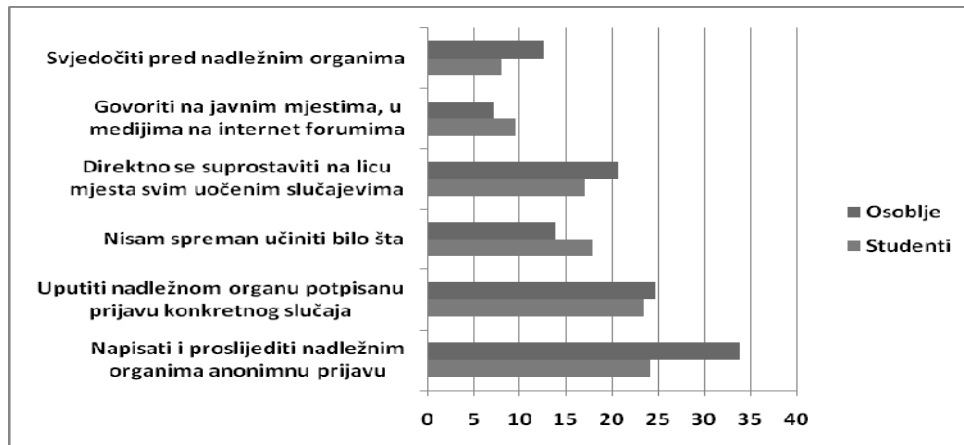
Kod studenata i osoblja nema značajnije razlike u percepciji (procjeni) posvećenosti nadležnih društvenih struktura antikoruptivnom djelovanju. **Prevladava mišljenje da, kod odgovornih i onih koji bi doprinijeti promjeni nema iskrene namjere da nešto ozbiljno poduzmu. Zanimljivo je da čak i većina osoblja smatra da nema volje za brodom protiv korupcije.**

Grafikon 9. *Posvećenost borbi protiv korupcije – Osoblje i studenti*

Između studenata i osoblja nema značajnije razlike ni u percepciji spremnost na vlastitom angažiranju u antikoruptivnom djelovanju, **kod obje grupe ispitanika zamislivi oblik suprostavljanja se uglavnom svodi na pisanje anonimnih prijava.**

Grafikon 10. *Spremnost na vlastiti angažman - Osoblje i studenti*

Kada su u pitanju mjere suzbijanja korupcije, generalno gledajući i studenti i osoblje preferiraju poduzimanje strožijih, represivnih mjera i računaju na odvrćajući efekat strožijih kazni. U tom smislu u obje populacije su najveće skupine ispitanika koje se izjašnjavaju za donošenje strožijih zakona i za dosljedno i efikasno krivično gonjenje počinitelja. Na trećem mjestu su skupine koje vjeruju da bi se promjene mogle izazvati ohrabriranjem svih onih koji imaju saznanja o korupciji da o tome javno govore.

Grafikon 11. *Mjere suzbijanja korupcije – Osoblje i studenti*

